

УДК 351:338.2

О. П. Дяченко,

к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування, Одеський державний аграрний університет

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ПРОТИДІЇ РОЗВИТКУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

O. Diachenko,

Ph. D. in Economics, associate professor of department of accounting and taxation, Odessa State Agrarian University

STRUCTURAL AND FUNCTIONAL ANALYSIS OF MECHANISMS OF STATE REGULATION
OF PROCESSES OF COUNTERACTION TO THE DEVELOPMENT OF THE SHADOW
ECONOMY IN UKRAINE

У статті обґрунтовано комплексний механізм державного управління, що визначається як система політичних, економічних, соціальних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління, а також як складна система державних органів, організованих відповідно до визначених принципів для здійснення завдань державного управління; це інструмент реалізації виконавчої влади держави. Визначено основних суб'єктів механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки в Україні як на державному рівні, так і міжнародному.

The article deals with the complex mechanism of state administration, which is defined as a system of political, economic, social, organizational and legal means of targeted influence of state administration bodies, as well as a complex system of state bodies organized in accordance with certain principles for the implementation of the tasks of state administration. It is an instrument for implementing the executive power of the state. The main subjects of the mechanisms of state regulation of processes of counteracting the development of the shadow economy in Ukraine, both at the state and international level, are determined.

Ключові слова: тіньова економіка, суб'єкт, нелегальні доходи, механізми державного регулювання, фінансовий моніторинг.

Key words: shadow economy, subject, illegal proceeds, mechanisms of state regulation, financial monitoring.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток в Україні ринкової економіки, інтеграції до Європейського економічного простору, входження до різноманітних міжнародних співтовариств вимагає від неї приведення у відповідність до міжнародних стандартів національного законодавства, системи державного управління, державної політики загалом. Одним з пріоритетних напрямів такої політики є державне регулювання фінансових потоків, а також формування та забезпечення ефективної роботи механізму державного регулювання тіньової економіки.

Цілком зрозуміло, що ефективність державного управління перебуває у прямій залежності від механізмів, які дозволяють забезпечити скоординоване й дієве керівництво суспільними процесами та належний організаційно-управлінський вплив на їх перебіг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Структурно-функціональний аналіз механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки в Україні висвітлюються в працях таких

вітчизняних вчених, як: І. Гришова, О. Наумов, В. Вороніна, О. Галицький, О. Митяй, О. Костенко, А. Кравчук, С. Стоянова-Коваль, В. Мандибура, О. Турчинов, В. Попович, О. Базилінська, З. Варналій, О. Мазур, М. Завєруха та інші [1—9].

У дослідженнях вітчизняних науковців досить змістовно розглянуті питання основних напрямів державної політики протидії розвитку тіньової економіки, але сьогодні вимагає необхідності дослідити питання дієвих механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки в Україні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є проведення структурно-функціонального аналізу механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Під механізмами протидії розвитку тіньової економіки ми передусім розуміємо порядок взаємодії державних і недержавних інституцій, здатних формувати або впливати на прийняття рішень у сфері запобігання та протидії розвитку тіньової економіки. Іншими словами, йдеться про владні повноваження, масштаб і рівень яких залежить від обсягу компетенції, авторитету та спроможності здійснювати їх на практиці [1].

З вищенаведених визначень випливає, що інституційне забезпечення механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки здійснюється сукупністю уповноважених законодавством органів державної влади, які, крім спільної функції попередження та припинення розвитку тіньової економіки, мають свої окремі завдання та функції.

Зазначені механізми мають такі ознаки:

— це сукупність органів державної влади та їх посадових осіб;

— одним з визначених законодавством завдань є протидія розвитку тіньової економіки;

— їхня діяльність направлена на досягнення спільного результату в досліджуваній сфері;

— порядок їх взаємодії та функції визначені відповідними нормативно-правовими актами [2].

Необхідно також відмітити, що до вказаних механізмів належать як національні суб'єкти, так і міжнародні організації. Серед науковців панує думка, що до них належать:

— суб'єкти, основними функціями яких є протидія розвитку тіньової економіки;

— суб'єкти, які здійснюють протидію розвитку тіньової економіки, в межах напрямку боротьби з організованою злочинністю;

— суб'єкти, які здійснюють протидію розвитку тіньової економіки, в межах покладених на них основних функцій [3].

Згідно з цією точкою зору, до першої групи належать органи державної влади, спеціально утворені для протидії розвитку тіньової економіки, а саме: Державна служба фінансового моніторингу, Рада з питань дослідження методів та тенденцій у відмиванні доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванні тероризму.

До другої групи належать суб'єкти, основним завданням яких є попередження, виявлення та розкриття організованої злочинності. До них належать органи, визначені ч. 2 ст. 5 Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю":

1) координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України;

2) спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України;

3) спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України [4].

До третьої групи можна віднести суб'єктів, на які, поряд з виконанням інших завдань, покладається завдання протидії розвитку тіньової економіки. Їх поділяють на три групи:

1) правоохоронні органи: органи прокуратури; органи внутрішніх справ; органи служби безпеки; фіскальна служба; державна служба фінансового моніторингу; державна фінансова інспекція; інші органи, які здійснюють правозастосовчі або правоохоронні функції в досліджуваній сфері;

2) органи, що мають контрольні повноваження щодо суб'єктів фінансової діяльності: Національний банк України; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

3) суб'єкти первинного фінансового моніторингу: банки, страховики (перестраховики), кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи; платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи; товарні, фондові та інші біржі; професійні учасники ринку цінних паперів; компанії з управління активами; оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів; філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України; спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу:

а) суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна;

б) суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них, якщо сума фінансової операції дорівнює чи перевищує суму, визначену законодавством;

в) суб'єкти господарювання, які проводять лотерей та азартні ігри, у тому числі казино, електронні (віртуальні) казино;

г) нотаріуси, адвокати, аудиторі, аудиторські фірми, фізичні особи — підприємці, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин), у випадках, передбачених статтями 6 і 8 цього закону;

г) фізичні особи — підприємці та юридичні особи, які проводять фінансові операції з товарами (виконують роботи, надають послуги) за готівку, за умови, що

сума такої фінансової операції дорівнює чи перевищує суму, визначену законодавством; інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги [5].

Необхідно зазначити, що такий розподіл суб'єктів протидії розвитку тіншової економіки, є неповним, оскільки не враховує низку органів та організацій, що мають важливе значення в досліджуваній сфері. Так, не враховано діяльність міжнародних організацій, покликаних протидіяти розвитку тіншової економіки. До них варто віднести такі, як: Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів та фінансуванню тероризму (FATF); Егмонтська група; Спеціальний комітет експертів Ради Європи з взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL); Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму (ЄАГ), ООН; Світовий банк / МВФ; Базельський комітет; Вольфсберзька група; Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР); Інтерпол.

Необхідність віднесення цих інституцій до суб'єктів протидії розвитку тіншової економіки, випливає з поставлених перед ними завдань.

Так, наприклад, основним завданням Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів та фінансуванню тероризму (FATF) є розробка та покращення політик як на національному, так і на міжнародному рівнях з метою протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Завданням Спеціального комітету експертів Ради Європи зі взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL) є створення системи заходів боротьби з відмиванням коштів та фінансуванню тероризму, а також дотримання міжнародних стандартів та найкращої практики.

Вольфсберзька група покликана розробляти принципи протидії відмиванню доходів у приватному банківському секторі.

Крім того, в наведеній класифікації суб'єктів протидії розвитку тіншової економіки, не зазначені органи, що мають найвищу силу: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, адже саме вони визначають засади державної політики в досліджуваній сфері та здійснюють регулюючий вплив на інших суб'єктів.

Таким чином, перераховані органи державної влади мають організаційні, управлінські та контрольні повноваження у сфері протидії розвитку тіншової економіки.

Крім того, в наведеній структурі суб'єктів протидії розвитку тіншової економіки не враховано їх поділ за територіальним принципом, тобто не виділені окремо органи, повноваження яких поширюється лише на територію окремої адміністративно-територіальної одиниці (місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, територіальні управління міністерств та інших центральних органів виконавчої влади).

Таким чином, з урахуванням вищенаведеного, структура суб'єктів протидії розвитку тіншової економіки має такий вигляд:

Національні суб'єкти:

1. Вищі органи державної влади: Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України.

2. Центральні органи виконавчої влади та суб'єкти загальнодержавного значення: Міністерство фінансів України; Суб'єкти, основними функціями яких є протидія розвитку тіншової економіки (Державна служба фінансового моніторингу; Рада з питань дослідження методів та тенденцій у відмиванні доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванні тероризму); суб'єкти, які здійснюють протидію розвитку тіншової економіки, в межах напрямку боротьби зі злочинністю; суб'єкти боротьби з організованою злочинністю (Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України; спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України; спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України); інші правоохоронні органи (органи прокуратури; органи внутрішніх справ; органи служби безпеки; митні органи; органи державної податкової служби; державна фінансова інспекція; інші органи, які здійснюють правозастосовчі або правоохоронні функції в досліджуваній сфері); суб'єкти, які здійснюють протидію розвитку тіншової економіки, в межах покладених на них основних функцій; органи, що мають контрольні повноваження щодо суб'єктів фінансової діяльності (Національний банк України; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку); суб'єкти первинного фінансового моніторингу: банки, страховики (перестраховики), кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи; платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи; товарні, фондові та інші біржі; професійні учасники ринку цінних паперів; компанії з управління активами; оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів; філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України; спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу (суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна; суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорожочінними металами і дорожочінним камінням та виробами з них, якщо сума фінансової операції дорівнює чи перевищує суму, визначену законодавством; суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та азартні ігри, у тому числі казино, електронні (віртуальні) казино; нотаріуси, адвокати, аудиторі, аудиторські фірми, фізичні особи — підприємці, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин) у випадках, передбачених законодавством; фізичні особи-підприємці та юридичні особи, які проводять фінансові операції з товарами (виконують роботи, надають послуги) за готівку, за умови, що сума такої фінансової операції дорівнює чи перевищує суму, визначену законодавством; інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги.

3. Місцеві суб'єкти: місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування; територіальні підрозділи центральних органів виконавчої влади.

Міжнародні суб'єкти:

1. Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму (FATF).

2. Егмонтська група.

3. Спеціальний комітет експертів Ради Європи з взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL).

4. Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму (ЄАГ).

5. ООН.

6. Світовий банк / МВФ.

7. Базельський комітет.

8. Вольфсберзька група.

9. Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР).

10. Інтерпол.

Крім того, необхідно зазначити, що в серпні 2014 р. на розгляд Верховної Ради України було внесено проект закону України "Про засади запобігання та боротьби з економічними правопорушеннями". Законопроектом пропонується створити центральний орган виконавчої влади на базі підрозділів податкової міліції й боротьби з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, Державної фінансової інспекції України, підрозділів МВС і СБУ, які протидіють злочинам у сфері економіки, а також на базі Державної фіскальної служби.

У документі зазначається, що Служба фінансових розслідувань буде сполучати в собі функції досудового розслідування й контролю-перевірочні функції у сфері запобігання й боротьби з економічними правопорушеннями.

Відповідно до проекту, на цю службу буде покладено такі завдання:

— запобігання, виявлення, розкриття та досудове розслідування злочинів у сфері господарської діяльності, віднесених чинним законодавством до її компетенції;

— протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та запобігання вчиненню правопорушень, що спрямовані на отримання таких доходів;

— розшук платників, які ухиляються від сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) та неподаткових платежів;

— розшук боржників, їх майна та активів, на які може бути накладено стягнення;

— забезпечення безпеки діяльності працівників органів Служби фінансових розслідувань та Податкової служби, захист їх від протиправних посягань, пов'язаних із виконанням службових обов'язків;

— запобігання, виявлення, припинення корупційних діянь та правопорушень, а також злочинів у сфері службової діяльності з боку працівників Служби фінансових розслідувань та Податкової служби;

— здійснення адміністративного провадження у справах про корупційні правопорушення відповідно до Закону України "Про боротьбу з корупцією";

— розслідування та провадження у справах про адміністративні правопорушення [6].

Таким чином, враховуючи функціональну специфіку діяльності кожного суб'єкта механізмів державного регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки, їх усіх можна класифікувати за декількома критеріями.

Щодо завдань і функцій, які вони виконують, їх можна розподілити на суб'єктів, які:

1) визначають засади державної політики у сфері протидії розвитку тіньової економіки (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України);

2) проводять перевірки фінансових операцій, здійснюють ідентифікацію клієнтів (суб'єкти державного та первинного фінансового моніторингу);

3) не допускають та припиняють будь-які фінансові операції, що вчиняються з використанням доходів, одержаних злочинним шляхом (суб'єкти фінансового моніторингу, правоохоронні органи);

4) контролюють діяльність суб'єктів протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, що здійснюють безпосередню протидію такій діяльності (Міністерство фінансів України, Державна служба фінансового моніторингу України, тощо) [7].

За територією, на яку поширюються повноваження суб'єктів протидії розвитку тіньової економіки, їх можна розподілити на:

1) міжнародні (повноваження поширюються на територію країн-учасниць);

2) загальнодержавні (повноваження поширюються на територію України);

3) регіональні (повноваження поширюються на територію декількох адміністративно-територіальних одиниць);

4) місцеві (повноваження поширюються на територію однієї адміністративно-територіальної одиниці).

За характером участі в протидії розвитку тіньової економіки вказаних суб'єктів можна поділити на ті, які:

1) безпосередньо реалізують заходи з такої протидії;

2) формують державну політику в цій сфері;

3) узагальнюють інформацію та розробляють пропозиції щодо покращення такої протидії;

4) здійснюють контроль та нагляд за виконанням безпосередніх заходів з протидії легалізації злочинно одержаних доходів [8].

Виявлення фактів приховування чи маскуванню незаконного походження доходів, визначення джерел їх походження, місцезнаходження і переміщення, напрямів використання (зокрема для провадження підприємницької, інвестиційної, іншої господарської та благодійної діяльності, здійснення розрахункових і кредитних операцій) є завданнями фінансового моніторингу, вирішення яких є надзвичайно важливим для забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері.

Донедавна в Україні не існувало системи контролю за нелегально отриманими коштами. Після того, як Україна потрапила до "чорного списку" Групи з розробки заходів боротьби з "відмиванням" брудних грошей (FATF), було здійснено ряд кроків щодо вирішення цієї проблеми: прийнято законодавчі акти, впроваджено

систему фінансового моніторингу на рівні банківських установ другого рівня тощо.

Водночас існують певні недоліки в організації фінансового моніторингу, що зумовлені самою специфікою фінансової системи України, зокрема: низька інформаційна прозорість фінансових посередників, нерозвиненість організованого фондового ринку, існування можливості уникнення оподаткування через операції в офшорних зонах.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження загалом цілком доводить, що рівень тінізації економіки України за різнотипними диференційованими методиками розрахунку є надмірно високим та перевищує критично допустимий пороговий показник. Такий стан створює суттєві загрози національним інтересам та безпеці країни. Тому удосконалення механізмів протидії розвитку тіньової економіки, безумовно, має бути одним із важливих пріоритетів основних засад державної регуляторної політики України. Визначеність основних суб'єктів механізмів державного регулювання протидії розвитку тіньової економіки дозволяє підвищити ефективність боротьби з цим негативним суспільним явищем.

Література:

1. Дяченко О.П. Запобігання поширення сучасних тенденцій розвитку тіньової економіки з позиції ефективного державного управління / О.П. Дяченко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2017. — №5. — С. 114—120.
2. Гришова І.Ю. Дієвість механізмів державного управління в сфері протидії тіньовій економіці в Україні / І.Ю. Гришова, О.П. Дяченко // Право та державне управління. — 2016. — №3. — С. 183—189.
3. Рейкін В.С. Оцінка рівня тінізації як індикатора макроекономічної безпеки України / В.С. Рейкін // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2017. — Вип. 22. Ч. 1. — С. 113—116.
4. Костенко О.М. Корупція кризового типу: поняття і шляхи протидії [Електронний ресурс] / О.М. Костенко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2008. — Вип. 18. — С. 136—141. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2008_18_15
5. Курбанов К.Р. Диференціація розподілу доходів як фактор впливу на економічний розвиток країни / К.Р. Курбанов, О.І. Пушкар. — Дніпропетровський університет економіки та права ім. Альфреда Нобеля. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://duep.edu/res/files/2100/Kurbanov.doc>
6. Костенко О.М. Концепція протидії корупційній злочинності в Україні потребує нових підходів: основні тези [Текст] / О.М. Костенко, О.Ю. Бусол // Публічне право. — 2016. — № 2. — С. 143—151.
7. Гришова І.Ю. Корупційні ризики та зарубіжна методологія їх оцінки в системі економічної безпеки / І.Ю. Гришова, О.О. Красноручький // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. — Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. — № 4 (4). — С. 40—46.

8. Митяй О.В. Науково-методологічні критерії формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами [Електронний ресурс] / О.В. Митяй, О.А. Хлестун // Глобальні та національні проблеми економіки. — Вип. № 2. — Грудень 2014 р. — Миколаїв. — С. 630—633. Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/128.pdf>

9. Гришова І.Ю. Научные подходы к методологии выявления элементов теневой деятельности на предприятиях Украины / О.О. Красноручький, И.Ю. Гришова // Вестник Ивановского государственного университета. Сер. "Экономика". — 2016. — № 1 (27). — С. 13—18.

10. Гришова І.Ю. Проблеми формування інноваційної системи України / І.Ю. Гришова, Т.М. Гнат'єва // Інноваційна економіка. — 2012. — № 12. — С. 54—62.

References:

1. Diachenko, O.P. (2017), "Prevention of the spread of modern trends in the development of the shadow economy from the standpoint of effective public administration", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 5, pp. 114—120.
2. Hryshova, I.Yu. and Diachenko, O.P. (2016), "Effectiveness of the mechanisms of public administration in the sphere of counteraction to the shadow economy in Ukraine", *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, vol. 3, pp. 183—189.
3. Rejkin, V.S. (2017), "Assessment of the level of shadowing as an indicator of Ukraine's macroeconomic security", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 22, no. 1, pp. 113—116.
4. Kostenko, O.M. (2008), "Corruption of a crisis type: the concept and ways of counteraction", *Borot'ba z orhanizovanoi zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)*, vol. 18, pp. 136—141.
5. Kurbanov, K.R. and Pushkar, O.I. (2011), "Differentiation of income distribution as a factor of influence on economic development of the country", available at: <http://duep.edu/res/files/2100/Kurbanov.doc> (Accessed 15 Feb 2018).
6. Kostenko, O.M. and Busol, O.Yu. (2016), "The concept of combating corruption in Ukraine needs new approaches: the main theses", *Publichne pravo*, vol. 2, pp. 143—151.
7. Hryshova, I.Yu. and Krasnoruts'kyj, O.O. (2015), "Corruption risks and foreign methodology of their assessment in the system of economic security", *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia: naukovyj zhurnal*, vol. 4 (4), pp. 40—46.
8. Myt'aj, O.V. and Khlystun, O.A. (2014), "Scientific and methodological criteria for the formation of a mechanism for achieving economic security by enterprises", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 630—633.
9. Hryshova, Y.Yu. (2016), "Scientific approaches to the methodology for identifying elements of shadow activity at Ukrainian enterprises", *Vestnyk Yvanovskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Ser. Ekonomyka*, vol. 1 (27), pp. 13—18.
10. Hryshova, I.Yu. and Hnat'ieva, T.M. (2012), "Problems of formation of the innovation system of Ukraine", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 12, pp. 54—62

Стаття надійшла до редакції 26.02.2018 р.